

2020 ОНЫ УИХ-ЫН СОНГУУЛИЙН ҮЙЛ ЯВЦ, ҮР ДҮН**Д.Түмэнжаргал**МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны Салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн ахлах багш**Г.Эрдэнэбаяр**МУИС, ШУС, Хүмүүнлэгийн Ухааны Салбар,
Философи, шашин судлалын тэнхимийн дэд профессор**Хураангуй**

Ардчиллын үнэт зүйлсэд тогтмол, чөлөөт шударга сонгууль, олон ургальч үзэл, улс төрийн хүлээцтэй байдал, олон намын тогтолцоо, хүчтэй иргэний нийгэм, иргэдийн оролцоо, хүний эрх, тэгш эрх, тайлагнах ёс, нийтэд ил тод байх, эдийн засгийн эрх чөлөө, эрх мэдлээ хэтрүүлэн хэрэглэхэд хяналт тавих, хуульд захирагдах зэрэг олон асуудлуудыг багтааж авч үздэг. Эдгээрээс харахад олон намын тогтолцоо, олон ургальч үзэл нь ардчилсан тогтолцоотой улс орнуудад заавал байх ёстой.

Монгол улсад болж өнгөрсөн УИХ-ын 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016, 2020 оны нийт 8 удаагийн сонгууль нь зохион байгуулагдсан цаг үеийн өвөрмөц онцлог, эдийн засгийн байдал, намын болон төрийн бодлого шийдвэр, нийгмийн цаг үеийн уур амьсгал, сонгуулийн тогтолцоо, сонгуулийн хуулийн өөрчлөлт зэргээс хамаарч өөр өөрийн өвөрмөц онцлогуудтай байсан. Энэ өгүүллийн хүрээнд 2020 оны УИХ-ын сонгуулийг зохион байгуулсан үйл явц, түүний үр дүн, цаашид анхаарах асуудлуудын талаар авч үзнэ.

Түлхүүр үг: ардчилал, ардчилсан сонгууль, сонгуулийн байгууллага, сонгуулийн зарчим, нам, сонгогчдын оролцоо, УИХ-ын сонгууль.

Нэг. 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн эрх зүйн зохицуулалт

Монгол улсын 1992 онд батлагдсан шинэ Үндсэн хуулийн 3-р зүйлд: "Монгол улсад засгийн бүх эрх ард түмний мэдэлд байна. Монголын ард түмэн төрийн үйл хэрэгт шууд оролцон, мөн сонгож байгуулсан төрийн эрх барих

төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан энэхүү эрхээ эдэлнэ". 16-р зүйлд: "шууд буюу төлөөлөгчдийн байгууллагаараа уламжлан төрийг удирдах хэрэгт оролцох эрхтэй. Төрийн байгууллагад сонгох, сонгогдох эрхтэй. Сонгох эрхийг 18 наснаас эдэлнэ. Сонгогдох насыг төрийн зохих байгууллага, албан тушаалд тавих шаардлагыг харгалзан хуулиар тогтооно"¹ гэж ардчилсан сонгуулийг хуульчлан бататгасан байдаг.

Монгол Улсад УИХ-ын сонгуультай холбоотой харилцааг анх 1992 онд батлагдсан хуулиар зохицуулж эхэлсэн бөгөөд 2005, 2011 онд шинэчлэн баталж байсан. Монгол улсын 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012 оны сонгуулиуд нь УИХ-ын сонгууль, Ерөнхийлөгчийн сонгууль, Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийг тус тусдаа, бие даасан хуулиар зохицуулж байсан.

Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн, УИХ-ын болон орон нутгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын төлөөлөгчдийн сонгуулийг зохион байгуулж явуулах журмыг хамтад нь нэг хуулиар зохицуулсан байсан. Хуулийн дагуу УИХ-ын, аймаг, нийслэлийн болон сум, дүүргийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын 2016 оны ээлжит сонгууль, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн 2017 оны ээлжит сонгуулийг явуулсан. Энэ явцад олон хүндрэл үүсэж байсныг сонгууль зохион байгуулсан бүх шатны байгууллага, сонгогч, нэр дэвшигчид, сонгуульд оролцогч нам, эвслээс илэрхийлж байсан. Дээрх гурван төрлийн сонгууль нь тус тусын зохион байгуулалтын онцлог шинж чанартай бөгөөд тухайн сонгуулийн онцлогт тохирсон хуулийн зохицуулалттай байх шаардлагатай байдаг. Гэтэл нэг хуулиар зохицуулсан нь хууль хэрэглээний хувьд хүндрэл үүсгэж, улмаар Сонгуулийн тухай хуулийн зарим зүйл, заалтыг сонгуульд оролцогчид өөр өөрийнхөөрөө тайлбарлаж хэрэглэх, үүнээс үүдэн маргаан үүсэх, иргэд, сонгогчдод ойлгомжгүй байдал бий болох зэрэг цөөнгүй хүндрэл гарч байсан. Ийм учраас УИХ-ын сонгуулийн үйл ажиллагаатай холбогдсон харилцааг бүхэлд нь эргэн харж, боловсронгуй болгох шаардлагатай болсон.

Ингээд 2020 оны УИХ-ын сонгуулийг 2019 оны 12-р сарын 20-ны өдөр шинэчлэн баталсан УИХ, Ерөнхийлөгч, Иргэдийн төлөөлөгчдийн хурлын сонгуулийн хуулийг тус тусад нь баталсан хуулийн хүрээнд зохион байгуулж явуулсан.

Сонгуулийн хууль эрх зүйн хүрээ нь 1992 онд батлагдсан Монгол улсын ардчилсан Үндсэн хууль, 2019 оны 12-р сарын 20-нд батлагдсан УИХ-ын

¹ Монгол улсын Үндсэн хууль. 1992 он

сонгуулийн хууль, 2006 оны сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль, 2011 оны Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хууль болон СЕХ-ны журам зэргээс бүрдэж байна.² Мөн түүнчлэн Сонгуулийн хууль тогтоомжид заасан бүрэн эрхийн асуудлаар Монгол улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хороо сонгуулийн ажлыг зохион байгуулж явуулахад шаардлагатай дүрэм, журам, аргачилсан заавар, үлгэрчилсэн загвар, маягтууд батлан гаргадаг. Эдгээрийг эрх зүйн бусад акт гэж үздэг. Энэ дүрэм, журам, заавар, маягтыг 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн ажлыг явуулахдаа дагаж мөрдсөн.

Монгол улсад Улсын Их Хурлын сонгууль, Орон нутгийн Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурлын сонгууль, Ерөнхийлөгчийн сонгууль тус тус 8 удаа явагдаж өнгөрсөн.

Монгол Улсын Сонгуулийн ерөнхий хороо хуульд заасан бүрэн эрхийнхээ хүрээнд УИХ-ын 2020 оны найм дахь удаагийн сонгуулийг Монгол Улсын Үндсэн хууль, Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль, Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль, Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хуулийн дагуу амжилттай зохион байгуулсан.

УИХ-ын 2020 оны ээлжит сонгуулийг хууль эрх зүйн шинэ орчинд олон мандаттай томгосон тойргоор зохион байгуулсан. Өөрөөр хэлбэл, Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны 01-р сарын 30-ны өдрийн 15-р тогтоолоор “*Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгуулийн тойрог байгуулах, тойргийн мандатын тоо, дугаар, нутаг дэвсгэр, төвийг тогтоох тухай*” тогтоож өгсөн. Тодруулбал, 2020 оны 01-р сарын 30-ний өдрийн УИХ-ын чуулганы нэгдсэн хуралдаанаар 2020 оны УИХ-ын сонгууль нийт 29 тойрогтой байхаар тогтоосон. Мөн орон нутагт 20 тойрог, нийслэлд 9 тойрог байхаар тогтоосон.

Тойрог хуваарилсан байдлыг тодруулбал:

1. Дундговь, Говьсүмбэр аймгийн нэгтгэн сонгуулийн 6-р тойрог
2. Багахангай, Багануур, Налайх дүүргийг нэгтгэн сонгуулийн 21-р тойрог
3. Баянзүрх дүүргийн 4, 5, 6, 8, 13, 14, 15, 16, 18, 25, 26 дугаар хороог нэгтгэн сонгуулийн 22-р тойрог

² Холбогдох бусад хуулиудад Улс төрийн намын тухай хууль, Жагсаал цуглаан хийх журмын тухай хууль, Эрүүгийн хууль, Авлигын эсрэг хууль, Төрийн аудитын тухай хууль, Жендерийн эрх тэгш байдлыг хангах тухай хууль болон шүүх засаглал, хэвлэл мэдээллийг зохицуулах бусад хууль тогтоомжууд орно.

4. Баянзүрх дүүргийн 1, 2, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 28 дугаар хороог нэгтгэн сонгуулийн 23-р тойрог
5. Сонгинохайрхан дүүргийн 1, 2, 3, 4, 5, 6, 20, 22, 24, 26, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 41 дүгээр хороог нэгтгэн сонгуулийн 27-р тойрог
6. Сонгинохайрхан дүүргийн 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 23, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 38, 39, 40, 42, 43 дугаар хороог нэгтгэн сонгуулийн 28-р тойргийг тус тус байгуулахаар болов.
7. Бусад аймаг болон нийслэлийн бусад дүүргүүд тус бүрдээ сонгуулийн нэг, нэг тойрог байхаар зохицуулсан байна.

Хүснэгт №1. 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн тойрог хуваарилсан байдлыг харуулбал:³

Аймгийн нэр	Мандатын тоо	Хүн амын тоо
Баян-Өлгий	3	103,765
Говь-Алтай	2	58,280
Завхан	2	73,088
Увс	3	83,617
Ховд	3	88,447
Архангай	3	95,994
Баянхонгор	3	88,359
Булган	2	61,794
Орхон	3	103,217
Өвөрхангай	3	116,645
Хөвсгөл	3	134,371
Говьсүмбэр	2	17,489
Дундговь		46,820
Дархан-Уул	3	104,238
Дорноговь	2	69,560

³ <https://ikon.mn/n/1so2>

Өмнөговь	2	69,124
Сэлэнгэ	3	109,255
Төв	3	95,045
Дорнод	2	82,295
Сүхбаатар	2	62,611
Хэнтий	3	77,664
Нийт	52	1,741,678

Дүүргийн нэр	Мандатын тоо	Хүн амын тоо
Багануур		29512
Багахангай	2	4399
Налайх		37608
Баянзүрх	5	343619
Баянгол	3	226869
Сонгинохайрхан	5	321150
Сүхбаатар	3	145335
Хан-Уул	3	178919
Чингэлтэй	3	157258
Нийт	24	1,444,669

УИХ-ын сонгуулийн мандатын хуваарилалтыг хийхдээ нийслэлд 24 мандат, орон нутагт 52 мандат байхаар тогтсон. Үүнээс харахад нийслэлээс 4 мандатыг хасч, орон нутагт нэмсэн байна. Тойрог, мандатын хуваарилалтыг хийхдээ хүн амын тоо, газар нутгийн хэмжээ, байршил, засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгжийн хуваарийг харгалзсан гэж үзсэн. Гэхдээ энэ нь тойргийн хэмжээг ингэж харилцан адилгүй зааж, орон нутагт мандатын тоог нэмж, нийслэлээс тойрог, мандатын тоог хасаж тогтоосон нь зарим сөрөг үр дагаврыг бий болгож болох юм. Тухайлбал, тойргийн тооноосоо шалтгаалж нийслэлд хөрөнгө оруулалт бага очиж, нийслэлийн хөгжил, бүтээн байгуулалт багасах, 1992 онд нийслэлд хүн амын 26.6% амьдарч

байхад мандатын 26.3% ногдож байсан бол одоогийн байдлаар Хүн амын 45 хувь нь амьдардаг нийслэлийн иргэдийн УИХ-д төлөөлөх хувь 31 хувь байгаа нь тэгш эрхийн зарчмыг зөрчиж байна. Энэ үүднээсээ ч УИХ-ын 76 мандатаас нийслэл Улаанбаатар хотод 24 тооны мандат хуваарилсан нь Үндсэн хуулийн 1-р зүйлийн 2, 2-р зүйлийн 1-д “Монгол Улс төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл байна” гэснийг тус тус зөрчиж байна гэж үзэж зарим хуульчид Үндсэн хуулийн цэцэд хандсан байна.

Хүснэгт №2. 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн тойрог, мандатын тоо

№	Тойргийн дугаар	УИХ-ын суудлын тоо (мандатын тоо)
1	Нэгдүгээр тойрог	3
2	Хоёрдугаар тойрог	3
3	Гуравдугаар тойрог	3
4	Дөрөвдүгээр тойрог	3
5	Тавдугаар тойрог	2
6	Зургаадугаар тойрог	2
7	Долоодугаар тойрог	2
8	Наймдугаар тойрог	2
9	Есдүгээр тойрог	2
10	Аравдугаар тойрог	3
11	Арваннэгдүгээр тойрог	2
12	Арванхоёрдугаар тойрог	2
13	Арвангуравдугаар тойрог	2
14	Арвандөрөвдүгээр тойрог	3
15	Арвантавдугаар тойрог	3
16	Арванзургаадугаар тойрог	3
17	Арвандолоодугаар тойрог	3
18	Арваннаймдугаар тойрог	3
19	Арванесдүгээр тойрог	3
20	Хорьдугаар тойрог	3
21	Хориннэгдүгээр тойрог	2
22	Хоринхоёрдугаар тойрог	2

23	Хорингуравдугаар тойрог	3
24	Хориндөрөвдүгээр тойрог	3
25	Хоринтавдугаар тойрог	3
26	Хоринзургаадугаар тойрог	3
27	Хориндолоодугаар тойрог	2
28	Хориннаймдугаар тойрог	3
29	Хоринесдүгээр тойрог	3
Нийт 29 тойрог		76 суудал

2019 оны 12-р сарын 20-нд батлагдсан Монгол Улсын “Их Хурлын сонгуулийн тухай” хуулийн 20 дугаар зүйлд заасны дагуу Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар сонгогчдын нэрсийн жагсаалтыг иргэний улсын бүртгэлийн мэдээллийн санд үндэслэн аймаг, нийслэл, сум, дүүрэг, баг, хороо, хэсэг тус бүрээр гаргаж, цахим хуудастаа хуулийн хугацаанд байршуулан, сонгогчдын нэрсийн жагсаалтыг үйлдэх, шилжилт хөдөлгөөнийг бүртгэх, нягтлан шалгах, давхардлыг арилгах ажлыг зохион байгуулж, нэгдсэн удирдлагаар ханган ажилласан.

Мөн 2011 онд батлагдсан “Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хууль”-ийн 21 дүгээр зүйлийн 21.4 дэх хэсэгт заасны дагуу Тагнуулын ерөнхий газар, Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газар, тус Хорооны дэргэдэх Мэдээллийн технологийн төвийн хамтарсан Ажлын хэсэг санал авах, тоолох төхөөрөмж, бүртгэлийн техник хэрэгсэл, програм хангамжийг шалган туршиж, баталгаажуулж гэрчилгээ олгосон. Санал авах, тоолох болон бүртгэлийн техник хэрэгсэл, програм хангамжийг шалган туршиж баталгаажуулах ажиллагаанд сонгуульд оролцож байгаа нам, эвсэл, Төрийн бус байгууллагуудын төлөөллийг оролцуулж зохион байгуулсан.

Хоёр: 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн үйл явц, үр дүн

Монгол улс 1992 онд ардчилсан тогтолцоонд шилжсэнээс хойш УИХ-ын сонгуулийг 8 удаа зохион байгуулсан. Ингэхдээ 1990 он, 2012 оны сонгуулийг холимог тогтолцоогоор явуулсныг эс тооцвол ихэнхдээ мажоритар тогтолцоогоор явуулж ирсэн. Гөдрүүлбал, 1992, 2008, 2020 оны УИХ-ын сонгуулийг олон мандаттай томсгосон тойрог бүхий мажоритар тогтолцоогоор, харин 1996, 2000, 2004, 2016 оны УИХ-ын сонгуулийг нэг мандаттай мажоритар тогтолцоор тус тус явуулж ирсэн.

2020 оны УИХ-ын сонгууль нь 2019 оны 12-р сарын 20-ны өдөр шинэчлэн найруулж баталсан “УИХ-ын сонгуулийн тухай” хуулийн эрх зүйн шинэ орчны хүрээнд олон мандаттай томсгосон 29 тойргоор зохион байгуулж явуулсан.

Энэ удаагийн сонгууль нь цар тахлын үеийн онцгой нөхцөлд явагдсанаараа онцлог сонгууль болж өнгөрсөн. Сонгууль зохион байгуулах үйл ажиллагааны явцад коронавируст халдвар /ковид-19/-ын цар тахлаас урьдчилан сэргийлэх журмыг мөрдүүлж, хэрэгжилтийг нь хангах талаар Улсын онцгой комисс, Эрүүл мэндийн яам, Онцгой байдлын ерөнхий газартай хамтран ажилласан.

2020 оны Улсын Их Хурлын ээлжит сонгуулийн бэлтгэлийг хангахад Улсын Их Хурал, Засгийн Газар, Сангийн яам, Эрчим хүчний яам, Улсын Дээд шүүх, Эрүүл мэндийн яам, Улсын онцгой комисс, Онцгой байдлын ерөнхий газар, Мэргэжлийн хяналтын ерөнхий газар, Төрийн тусгай хамгаалалтын газар, Хил хамгаалах ерөнхий газар, Зэвсэгт хүчний жанжин штаб, Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар, Харилцаа холбооны зохицуулах хороо, Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газар, Монголын үндэсний олон нийтийн радио, телевиз, Татварын ерөнхий газар, Шударга өрсөлдөөн, хэрэглэгчийн төлөө газар, Гаалийн ерөнхий газар, бүх шатны Иргэдийн Төлөөлөгчдийн Хурал, Засаг даргын Тамгын газар, Монгол шуудан төрийн өмчит хувьцаат компани, үүрэн телефоны компаниуд, Төр, засгийн үйлчилгээний автобааз, Засгийн газрын байруудын нийтлэг үйлчилгээний газар, МИДАС төрийн бус байгууллага, Монголын хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн нэгдсэн холбоо болон хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг байгууллагууд зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагууд идэвхтэй дэмжиж, хамтран ажилласан.

Хүснэгт №3. 2020 оны УИХ-ын сонгуульд ажилласан салбар, хэсгийн хороодын тоо⁴

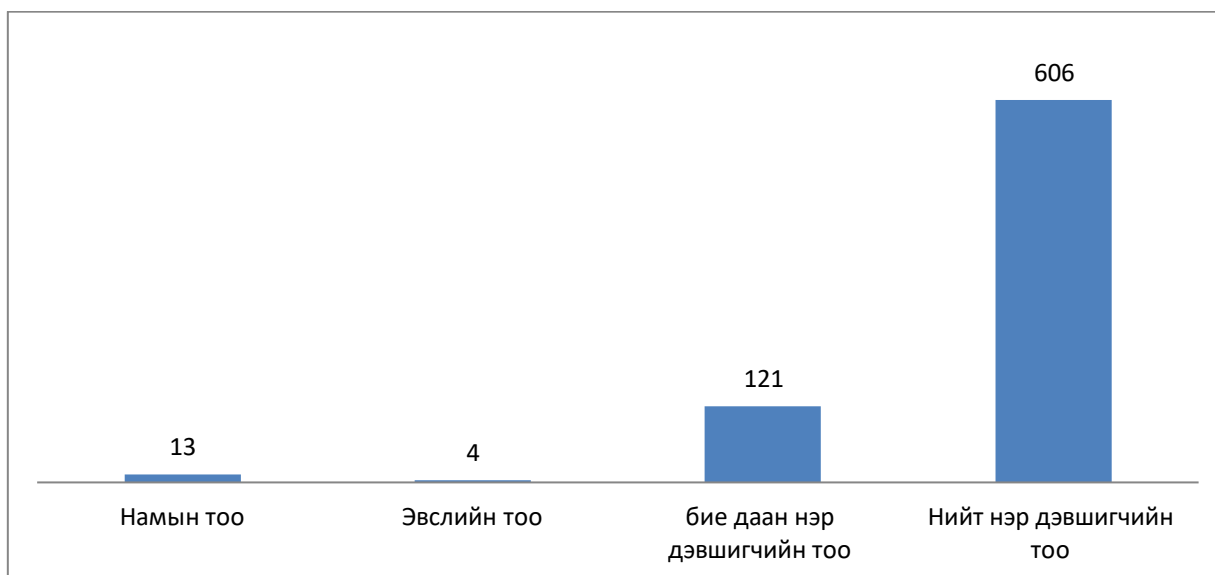
№	Утга	2020 оны УИХ-ын сонгууль
1	Сонгуулийн тойрог	29
2	Салбар хороо	337
3	Хэсгийн хороо	2070

⁴ges.gov.mn (Монгол улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны вэб сайт)

4	Нийт ажилласан төрийн албан хаагчдын тоо	35772
---	--	-------

Энэ удаагийн сонгуулийг улсын хэмжээнд сонгуулийн төв байгууллага, нутаг дэвсгэрийн хэмжээнд аймаг, нийслэлийн 21 сонгуулийн хороо, сум дүүргийн 337 сонгуулийн хороо, 2070 хэсгийн хороо, мэдээллийн технологийн 27 баг зохион байгуулж явуулсан. Нийт 35772 төрийн албан хаагч сонгуулийг бүхэлд нь зохион байгуулж явуулсан.

График №1. 2020 оны УИХ-ын сонгуульд оролцсон нам эвслийн тоо⁵

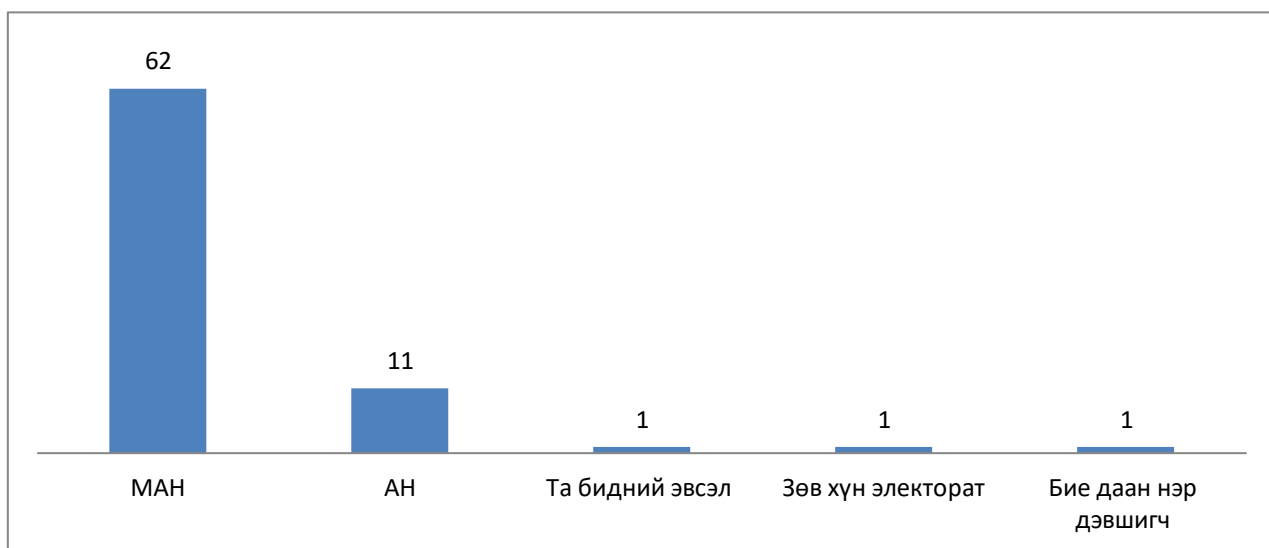

Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгуульд 13 нам, 4 эвсэл, 121 бие даан нэр дэвшигч нийт 606 нэр дэвшигч бүртгүүлж, хуулийн хугацаанд сурталчилгаагаа хийж өрсөлдсөн. УИХ-ын сонгуульд нийт 606 нэр дэвшигчийг бүртгэж нэр дэвшигчийн үнэмлэх олгосноос 19.9 хувь нь буюу 121 нь бие даан нэр дэвшигч, 24.9 хувь нь буюу 151 нь эмэгтэй нэр дэвшигч байна. Үүнд: Монгол Ардын Нам - 76, Ардчилсан Нам - 76, Монголын Ногоон Нам - 15, Та бидний эвсэл - 74, ШИНЭ эвсэл - 72, Зөв хүн электорат эвсэл - 53, Ард Түмний Нам, Эх Орончдын Нэгдсэн Нам, Ард Түмнээ Хайрлая Нам, Их Эв Нам тус бүр 1, Эрх Чөлөөг Хэрэгжүүлэгч Нам - 13, Хөгжлийн Хөтөлбөр Нам - 7, Сахигтун! Үндсэн хуулийн 19 эвсэл - 34, Зон Олны Нам - 30, Дэлхийн Монголчууд Нам - 3, Ард Түмний Олонхийн Засаглал Нам - 24, Гэр Хороолол Хөгжлийн Нам - 4 хүн нэр дэвшүүлж сонгуульд оролцсон.

⁵ ges.gov.mn (Монгол улсын Сонгуулийн Ерөнхий Хорооны вэб сайт)

Нам, эвсэл, нэр дэвшигчид сонгуулийн сурталчилгаагаа нэр дэвшигчид үнэмлэх олгосон өдрөөс эхлүүлж, санал авах өдрөөс 24 цагийн өмнө дуусгасан. Энэ удаагийн УИХ-ын сонгуулийн сурталчилгааг нам, эвсэл, нэр дэвшигчид өндөржүүлсэн бэлэн байдлын нөхцөлд Засгийн газраас баталсан журмын дагуу цахим орчин, хэвлэл мэдээлэл, зурагт самбар, радио, телевиз зэрэг хэвлэл мэдээллийн хэрэгслийг өргөн ашиглаж уулзалт цуглааныг иргэдийн бөөгнөрөл үүсгэхгүй, ариутгал, халдваргүйжүүлэлт, хамгаалалтын хэрэгсэлтэйгээр зохион байгуулсан.

График №2. 2020 оны УИХ-ын сонгуульд ялалт байгуулсан нам, эвсэл, бие даан нэр дэвшигчийн тоо ⁶

Улсын Их Хурлын энэ удаагийн сонгуульд Монгол Ардын намаас 62, Ардчилсан намаас 11, “Та бидний эвсэл”-ээс 1, “Зөв хүн электорат” эвслээс 1, бие даан нэр дэвшигч 1 хүн тус тус УИХ-ын гишүүнээр сонгогдсон.

Мөн Улсын Их Хурлын гишүүдийн 38 нь анх удаа сонгогдсон, 13 нь буюу 17.1 хувь нь эмэгтэй, хамгийн ахмад нь 66 настай, хамгийн залуу нь 33 настай байна. Нийт гишүүдийн 14 (18.42%) нь хуульч, эрх зүйч, 21 (27.63%) нь эдийн засагч, 12 (15.79%) нь инженер, агрономич, 14 (18.42%) нь улс төр, нийгмийн ухаан, урлаг, утга зохиолын, 9 (11.84%) нь эмч, багш, 6 (7.89%) нь бусад мэргэжлийн хүн байна.

⁶ Мөн тэнд

2020 оны УИХ-ын сонгуульд маш олон буюу 606 нэр дэвшигч оролцсон. Түүн дотроо бие даан нэр дэвшигчид өмнөх сонгуулийн жилүүдээс харьцангуй олон буюу 121 байсан. Мөн улс төрийн жижиг намууд нэгдэж, хүчээ нэгтгэн нийлж эвсэл болж оролцсон. Улс төрийн жижиг намууд дангаараа сонгуульд оролцохыг илүүд үзээгүй бөгөөд хүчээ нэгтгэж сонгуульд оролцохыг эрмэлзсэн нь харагдаж байна. Иймдээ ч УИХ-д хоёр эвсэл тус бүр нэг нэг суудал авсан. Мөн түүнчлэн энэ удаагийн сонгуульд УИХ-д Монгол Ардын Нам 62 суудал эзэлж олонхи болж танхимыг бүрдүүлсэн юм.

Ардчилсан нам дотоод ардчилалгүйгээс ялагдал хүлээсэн. Зарим гишүүдээ хөөж явуулах, зарим нэр дэвшигчдийг намдаа элсүүлэх гээд нам дотроо хагаралдаан ихтэй, зөрчилтэй байсан нь нөлөөлсөн. Мөн УИХ-ын сонгуулийн үйл ажиллагаандаа анхаарал хандуулалгүй нэр дэвшиж буй гишүүдээсээ авдаг хандиваа өсгөж, хэт их гишүүдийн хандивын араас хөөцөлдөж дотроо хагарал бий болгосон. Нам дотроо эв нэгдэлтэй байж сонгуулийн үйл ажиллагаандаа нухацтай, бодлоготой хандаж чадаагүйгээс ялагдал хүлээсэн. Мөн түүнчлэн намын дарга С.Эрдэнэ УИХ-ын сонгуулийн сурталчилгаа дундаа ч ороогүй байхад хариуцлагагүй мэдэгдэл хийж ард түмний дунд төөрөгдөл, талцал, бухимдал зэргийг бий болгосон ч бас ялагдахад нөлөө үзүүлсэн.

2020 оны 6 дугаар сарын 24-ний өдөр болсон Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгуульд Монгол Улсын сонгуулийн эрх бүхий 2003969 иргэн саналаа өгөхөөр нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн байна.

График №3. УИХ-ын сонгуулийн зарим тоо баримт (2020 он)⁷

№	Утга	2020 оны УИХ-ын сонгууль
1	Нийт хүн ам	3296866
2	Сонгуулийн насны хүн ам	2129122
3	Нэрийн жагсаалтад бичигдсэн хүн ам	2003969
4	Сонгууль өгсөн хүн амын тоо	1475780

⁷gec.gov.mn

2020 оны УИХ-ын сонгууль өгөхөөр бүртгүүлсэн 2003969 сонгогчдоос 1475780 сонгогч буюу сонгогчдын 73.6 хувь нь сонгуульд оролцож саналаа өгсөн байна. Энэ өмнөх сонгуулийн жилүүдтэй харьцуулбал сонгогчдын оролцоо маш өндөр байсан гэж үзэж байна. Монголын сонгогчдын оролцоо жилээс жилд өсч, сонгогчдын улс төрийн ухамсар дээшилсээр байна. Энэ удаагийн сонгуулийн дутагдалтай тал нь мөн л гадаадад суугаа Монгол улсын иргэдээ сонгууль өгөх эрхийг хязгаарласан. 2020 оны УИХ-д сонгуульд гадаад суугаа Монгол улсын иргэд санал өгөх эрх нь хаалттай байсан нь өмнөх дутагдлаа давтсан. Монгол улсын Үндсэн хуульд заасны дагуу Монгол улсын иргэний сонгох, сонгогдох эрхийг зөрчсөн асуудал хэвээр байна.

Мөн түүнчлэн Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгууль нь аянга цахилгаантай, аадар бороотой, үер устай мөн өндөржүүлсэн бэлэн байдлын амаргүй нөхцөлд болсон хэдий ч иргэд, сонгогчид иргэний улс төрд оролцох үүргээ ухамсарлан маш идэвхитэй буюу 73.64 хувийн ирцтэй сонгуульд оролцсоноороо тус тус онцлогтой сонгууль болж өндөрлөсөн. Мөн 2019 оны 11 дүгээр сарын 14-ний өдөр баталсан Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан нэмэлт, өөрчлөлт оруулж Засгийн газарт тодорхой эрх мэдлийг өгсөн. Үүнтэй холбоотойгоор сонгогчид маань Засгийн газрыг хэний гарт өгөх вэ? гэдгийг маш сайн бодолцож сонголтоо хийсэн. Мөн У.Хүрэлсүхийн Засгийн газарт итгэл хүлээлгэж, хийж буй ажлыг нь үргэжлүүлэх боломж олгох сонирхол сонгогчдын дийлэнхид байсан болов уу. Мөн МАН-ын уриа болох “Хүчээ нэгтгэе”, “багаар нь дэмжье” гэх мэт урианууд нь сонгогчдод нөлөөлсөн.

Дэлхий нийтийг хамарсан цар тахлаас хамаарч улс орнуудын нийгэм эдийн засгийн байдал хүндэрсэн энэ хүнд үед өөр хүчин гаргаж шинэ Засгийн газар бүрдүүлж аз сорихыг хүсээгүй нь мэдээж энэ сонгуулийн үр дүнгээс харагдсан. Би дээр дурьдсан. Монголын ард түмэн У.Хүрэлсүхийн Засгийн газарт маш их итгэл хүлээлгэж байна. Энэ удаагийн сонгуулиар ялалт байгуулсан нь МАН мундаг сайндаа биш. У.Хүрэлсүх гэдэг хүнд, мөн түүний Засгийн газарт өндөр итгэл хүлээлгэсний үр дүн. Мөн түүнчлэн коронавирусыг эх орондоо дотроо алдалгүй тогтоон барьж ард түмнээ энэ цар тахлаас хамгаалж чадахуйц ажил хийж байгаа нь ард түмний дэмжлэгийг авах гол шалтгаан нь болсон. Иймд МАН, У.Хүрэлсүхийн Засгийн газар ард түмнийхээ өндөр итгэлийг алдалгүй маш сайн ажиллах шаардлагатай.

Мөн түүнчлэн бас тулгарсан асуудал бол авомат машинаар уншсан саналыг будлиантай хэмээн хэсэг бие даан нэр дэвшигчид гомдол гаргаж хэвлэлийн бага хурал зарласан. Ийм учраас дахин гараар тоолох ажлыг зохион байгуулсан юм. Үүнийг тодруулбал,

Сум, дүүргийн сонгуулийн хороо харьяа бүх хэсгийн 50 хүртэл хувийг нь санамсаргүй сонголтын аргаар сонгож, хяналтын тооллого хийхээр хуульд заасны дагуу 2020 оны 6 дугаар сарын 24-ний өдөр 22:00 цаг болмогц сонгуульд оролцож байгаа нам, эвслийн ажиглагчдаар сум, дүүргийн харьяа хэсгийн дугааруудыг сугалуулан сонгогдсон хэсгүүдэд хяналтын тооллого хийв.

Улсын хэмжээний сонгуулийн 2070 хэсгийн 42 хувь буюу 846 хэсэгт хяналтын тооллого хийхэд санал тоолох төхөөрөмжийн үр дүнгийн тайлангийн дүн хяналтын тооллогын дүнтэй тохирсон тухай аймаг, нийслэлийн сонгуулийн хороод мэдээлсэн.

Харин Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгуулийн санал хураалтын үр дүнтэй холбогдуулан зарим нам, эвсэл, нэр дэвшигчдийн зүгээс Монгол Улсын Ерөнхийлөгчид болон Сонгуулийн ерөнхий хороонд хандаж гаргасан гомдол, Монгол Улсын Ерөнхийлөгчөөс Сонгуулийн ерөнхий хороонд өгсөн үүрэг даалгаврын дагуу сонгуулийн 12 тойргийн 164 хэсэгт нэмэлт хяналтын тооллого хийхэд санал хураалтын дүнтэй тохирсон. Ямар нэг зөрүү гараагүй байна.

Нэмэлт хяналтын тооллогыг нам, эвсэл, бие даан нэр дэвшигчдийн 645 ажиглагчийг оролцуулан цагдаагийн хамгаалалт, тагнуулын байгууллагын хяналтын дор зохион байгуулсан. Гомдол гаргасан нам, эвсэл, бие даан нэр дэвшигчдийн ажиглагчид хяналтын тооллогын дүнг хүлээн зөвшөөрч, гарын үсэг зурсан. Мөн сонгуулийн 164 хэсэгт нэмэлт хяналтын тооллогыг зохион байгуулах ажилд төрийн 2,247 албан хаагч оролцож ажилласан юм

Монгол Улсын Их Хурлын 2020 оны ээлжит сонгууль нь хэдийгээр өндөржүүлсэн бэлэн байдлын нөхцөлд явагдсан ч ОХУ-ын “Монголия сегодня”, БНХАУ-ын “Синхуа”, “Жэнь минь жибао”, АНУ-ын “Блүүмбэрг”, “Ассошиэйтэд пресс”, Японы “Асахи”, “Киодо цүшин”, Францын “Франс медиа эженси”, БНСУ-ын “Брийк ньос Кореа”, Катарын “Аль жазира” зэрэг гадаад орны хэвлэл мэдээллийн 11 байгууллагын 14 сурвалжлагч, Монгол Улсын хэвлэл мэдээллийн 72 байгууллагын 380 сурвалжлагч, хэвлэл мэдээллийн ажилтнууд сурвалжилж мэдээллийг цаг тухайд нь шуурхай дамжуулж хамтарч ажилласан. Мөн түүнчлэн АНУ, Австрали, Япон, Англи, Энэтхэг Улсын ажиглагчид болон сонгуульд оролцож буй нам, эвсэл, бие даан нэр дэвшигчдээс томилогдсон 100 гаруй мянган

ажиглагчид Хэсгийн хороонд бүртгүүлэн, санал авах байруудад ажиглалт хийсэн байна.

ДҮГНЭЛТ

Монгол улсын сонгуулиудыг олон мандаттай томсгосон тойргоор болон нэг мандаттай мажоритар тогтолцоогоор явуулж ирсэн. Энэ тогтолцоо нь улс төрийн хоёр хүчин ээлжилж төрийн эрхийг барих боломжийг бүрдүүлдэгээрээ онцлогтой. Түүн дотроо мажоритар тогтолцоогоор сонгууль зохион байгуулж явуулахдаа томсгосон тойргийг сонгож явуулж байгаа нь нэг том намыг дэмжих нөхцөл боломжийг бий болгодог учраас нэг намын олонхи болох эсхүл хоёр том нам ээлжлэн төрийн эрхийг барьж байгаа сонгуулийн тогтолцоотой холбоотой.

Монгол улсад сонгуулийн хэд хэдэн тогтолцоог туршиж хэрэглэсэн. Монгол улсын ихэнхи сонгуулиудад хэрэглэж ирсэн, нутагшсан тогтолцоо бол олонхийн мажоритар тогтолцоо юм. Энэ тогтолцоо нь хэн илүү санал авсан нэр дэвшигч ялалт байгуулдаг, сонгогчдод энгийн ойлгомжтой зэргээрээ хамгийн дөхөмтэй, хэрэглэхэд хялбар тогтолцоо болох нь харагдаж байна. Мажоритар тогтолцооны сөрөг үр дагаврууд нилээдгүй ажиглагдаж байна. Тухайлбал сонгогчдын санал маш ихээр гээгддэг болох холбогдох судалгаануудаас харагдаж байна. Мөн олон жижиг намуудыг төрд гарах боломжийг хааж зөвхөн хоёр намын тоглолт маягийн хэлбэрт шилжиж байна. Энэ нь олон намын өрсөлдөөнтэй байх чанарыг үгүй хийж байна гэх мэт олон алдаа дутагдлууд байгааг олж харлаа.

Гэхдээ дэлхий нийтэд төгс тогтолцоо байхгүй. Хэрэв боловсронгуй тогтолцоо байдаг бол бүх улс орон түүнийг сонгоно. Боловсронгуй сонгуулийг тогтолцооны эрэл хайгуул үргэлжилсээр байна. Мажоритар системийг холимог тогтолцоогоор сольсоноор асуудал шийдэгдэхгүй. Сонгуулийн аль ч тогтолцоонд эерэг болон сөрөг талууд бий. Дэлхийн улс орнуудад сонгууль явуулдаг 150 шахам арга байдаг. Эндээс харахад улс орон бүр өөр өөрийн онцлогт тохирсон тогтолцоог сонгож хэрэглэх нь чухал.

Тухайн төр барьж буй улс төрийн нэг хүчин ямар бодлого барьж ажиллаж байна, ардчиллын үнэт зүйлсийг алдагдуулж байна уу, ард түмний эрх, эрх чөлөө, язгуур ашиг сонирхолд хэрхэн нөлөөлж байгаа зэргээс ихээхэн хамаарна. Хэрэв нэг нам үнэмлэхүй олонх болж олон жил оршин тогтновол ардчиллын үнэ цэнэ, үнэт зүйлс алдагдах магадлалтай. Ардчиллын эрүүл мэнд **бүх нийтийн, шууд, тэгш, чөлөөт** ардчилсан сонгуулийн үндсэн зарчмуудыг хэрэгжилт алдагдах, хүчтэй сөрөг хүчин байхгүйгээс хяналт тавих, хариуцлага тооцох механизм үгүй болно. Бүр цаашилбал ардчиллаар халхлагдсан дарангуйлал бий болох аюултай.

Монголын ард түмэн сонголт хийхдээ Засгийн газрыг Монгол ардын намд өгөх үү, Ардчилсан намд өгөх үү гэхээсээ илүү С.Эрдэнэд өгөх үү, У.Хүрэлсүхэд өгөх үү. Улс төрийн намыг нь бус хүнийг харж сонголт хийсэн байх талтай. Мөн У.Хүрэлсүхийн Засгийн газарт итгэл хүлээлгэж, хийж буй ажлыг нь үргэжлүүлэх боломж олгох сонирхол сонгогчдын дийлэнхид байсан болов уу. Мөн МАН-ын уриа болох “Хүчээ нэгтгэе”, “багаар нь дэмжье” гэх мэт урианууд нь сонгогчдод нөлөөлсөн. Зарим нэр дэвшигчид мундаг сайндаа ард түмний олонхийн саналыг авч УИХ-ын гишүүн болоогүй. Багаар нь дэмжиж өмнөх Засгийн газрын бодлого үйл ажиллагааг үргэжлүүлэн хийлгэх сонирхол ард түмэнд байсан учраас зарим нэг хүсээгүй нэр дэвшигчдээ дугуйлж багаар нь сонгоход хүрсэн.

Эцэст нь 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн онцлогийг дүгнэн хэлэхэд:

1. Дэлхий нийтийг цочроосон цар тахлын үед болж байгаагаараа,
2. Маш олон бие даан нэр дэвшигчид өрсөлдсөнөөрөө,
3. Улс төрийн жижиг намууд дангаараа биш маш олон жижиг намууд эвсэл болж хүчтэй өрсөлдсөнөөрөө,
4. Маш олон шинэ, залуу нэр дэвшигчид өрсөлдсөнөөрөө цар тахлын үед, тухайн сонгуулийн өдөр, аадар бороо, мөндөртэй байсан ч Монголын сонгогчид хамгийн өндөр идэвхитэй сонгуульд оролцсоноороо,
5. Монголын залуу сонгогчид өндөр идэвхи гаргаж ухамсартай сонголт хийснээрээ,
6. Сонгуулийн үр дүнгийн 50 хувьд дахин гараар тооллого хийж баталгаажуулснаараа
7. Нилээдгүй олон шинэ УИХ-ын гишүүд төрснөөрөө тус тус онцлогтой сонгууль болж өндөрлөсөн.

Энэхүү өгүүлэлд дурьдсан дээрх асуудлуудыг авч үзэхэд 2020 оны УИХ-ын сонгууль нь өмнөх сонгуулиудын туршлагаа улам баяжуулсан, ардчилсан үзэл санаа нэвт шингэсэн, ардчиллын үндсэн зарчмуудын хүрээнд явагдсан сонгууль болсон гэж үзэж байна.

Abstract

Democratic value includes regular, free and fair elections, pluralism, political tolerance, a multi-party system, strong civil society, civic participation, human rights, equality, accountability, public transparency, economic freedom, and control over the

abuse of power, and the rule of law. This shows that a democratic countries must have a multi-party system and pluralism.

A total of eight parliamentary elections were held in Mongolia in 1992, 1996, 2000, 2004, 2008, 2012, 2016, and 2020. Each election had its own characteristics, depending on the specifics of the time, the economic situation, party and state policies and decisions, the current social climate, the electoral system, and changes in the electoral law. This article discusses the process of organizing the 2020 Parliamentary Elections, its results, and the issues to be addressed in the future.

Key words : Democracy, Democratic Election, Election law, Electoral institution, Electoral principle, Party, Voter's participation, The State Great Hural election.

Ашигласан эх сурвалж

Монгол улсын Үндсэн хууль. УБ., 1992

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 1992

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 1996

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 2005

Сонгуулийн төв байгууллагын тухай хууль. УБ., 2006

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 2008

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 2008

Монгол дахь сонгуулийн үйл явц: онол, практик \эрдэм шинжилгээний бага хурлын илтгэлийн эмхтгэл\ . УБ., 2009

Сонгуулийн автоматжуулсан системийн тухай хууль. УБ., 2011

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 2011

Сонгуулийн баримт бичгийг бүртгэх, хүлээлцэх журам. УБ., 2012

Д.Түмэнжаргал. Монголын сонгуулийн систем. УБ., 2012

Монгол улсын Сонгуулийн тухай хууль. УБ., 2015

Иргэний болон улс төрийн эрхийн тухай олон улсын пакт" (*Ерөнхий Ассамблейн 1966 оны 12 дугаар сарын 16-ны 2200А(XXI) тоот тогтоолоор баталж, 1976 оны 3 дугаар сарын 23-ны өдөр хүчин төгөлдөр болсон*)

Монгол Улсын Их Хурлын сонгуулийн тухай хууль. УБ., 2019

<https://www.gec.gov.mn/>

<https://ikon.mn/n/1so2>

Хавсралт №1. УИХ-ын сонгуулийн зарим тоо баримт

№	Утга	2020 оны УИХ-ын сонгууль
1	Сонгуулийн тойрог	29
2	Салбар хороо	337
3	Хэсгийн хороо	2070
4	Сонгуульд оролцсон нам, эвсэл	13 нам, 4 эвсэл
5	Нийт нэр дэвшигч	606
6	Үүнээс нам, эвслээс нэр дэвшигч	485
7	Бие даан нэр дэвшигч	121
8	Сонгуулийн зардал	20.500.000000
9	Сонгууль товлон зарласан он, сар, өдөр	2020.02.01
10	Сонгууль болсон он, сар, өдөр	2020.06.24

Хавсралт №2. 2020 оны УИХ-ын сонгуулийн үр дүн

1	1 дүгээр тойрог	Ёндонпэрэнлэйн БААТАРБИЛЭГ	21849	48.08	Монгол Ардын Нам
2		Жамьянгийн МӨНХБАТ	21478	47.26	Монгол Ардын Нам
3		Ганзоригийн ТЭМҮҮЛЭН	20204	44.46	Монгол Ардын Нам
4	2 дугаар тойрог	Хавдисламын БАДЕЛХАН	23379	46.81	Монгол Ардын Нам
5		Телуханы АУБАКАР	22662	45.37	Монгол Ардын Нам
6		Буланы БЕЙСЕН	22448	44.94	Ардчилсан Нам
7	3 дугаар тойрог	Гомбожавын ЗАНДАНШАТАР	24029	53.06	Монгол Ардын Нам
8		Дашдондогийн ГАНБАТ	21427	47.31	Ардчилсан Нам
9		Амгалангийн АДЪЯАСҮРЭН	19076	42.12	Ардчилсан Нам

10	4 дүгээр тойрог	Цогт-Очирын АНАНДБАЗАР	15624	52.99	Монгол Ардын Нам
11		Жадамбын БАТ-ЭРДЭНЭ	14305	48.52	Монгол Ардын Нам
12	5 дугаар тойрог	Бямбасүрэнгийн ЭНХ-АМГАЛАН	14801	52.18	Монгол Ардын Нам
13		Шатарбалын РАДНААСЭД	14235	50.19	Монгол Ардын Нам
14	6 дугаар тойрог	Сүхбаатарын БАТБОЛД	14091	50.23	Монгол Ардын Нам
15		Гомпилдоогийн МӨНХЦЭЦЭГ	10175	36.27	Монгол Ардын Нам
16	7 дугаар тойрог	Хаянгаагийн БОЛОРЧУЛУУН	16798	46.55	Монгол Ардын Нам
17		Цэдэвийн СЭРГЭЛЭН	16245	45.02	Монгол Ардын Нам
18	8 дугаар тойрог	Борхүүгийн ДЭЛГЭРСАЙХАН	21238	67.49	Монгол Ардын Нам
19		Төмөртоогогийн ЭНХТҮВШИН	17411	55.33	Монгол Ардын Нам
20	9 дүгээр тойрог	Цэдэндамбын ЦЭРЭНПУНЦАГ	18828	49.63	Монгол Ардын Нам
21		Балжиннямын БАЯРСАЙХАН	14350	37.83	Монгол Ардын Нам
22	10 дугаар тойрог	Содномын ЧИНЗОРИГ	32808	61.62	Монгол Ардын Нам
23		Дуламдоржийн ТОГТОХСҮРЭН	30020	56.39	Монгол Ардын Нам
24		Гочоогийн ГАНБОЛД	23560	44.25	Монгол Ардын Нам
25	11 дүгээр тойрог	Нанзадын НАРАНБААТАР	15929	49.64	Монгол Ардын Нам
26		Дашдэмбэрэлийн БАТ-ЭРДЭНЭ	15239	47.49	Ардчилсан Нам
27	12 дугаар тойрог	Жамбын БАТСУУРЬ	19451	58.88	Ардчилсан Нам
28		Наянтайн ГАНИБАЛ	17395	52.65	Ардчилсан Нам

29	13 дугаар тойрог	Жаргалтулгын ЭРДЭНЭБАТ	22865	46.61	Монгол Ардын Нам
30		Чинбатын УНДРАМ	22583	46.04	Монгол Ардын Нам
31		Дамдинсүрэнгийн ӨНӨРБОЛОР	19412	39.57	Монгол Ардын Нам
32	14 дүгээр тойрог	Жигжидийн БАТЖАРГАЛ	18531	42.32	Монгол Ардын Нам
33		Цэвэгдоржийн ТУВААН	16125	36.82	Ардчилсан Нам
34		Нямаагийн ЭНХБОЛД	15842	36.18	Монгол Ардын Нам
35	15 дугаар тойрог	Одонгийн ЦОГТГЭРЭЛ	26644	61.00	Ардчилсан Нам
36		Чимэдийн ХҮРЭЛБААТАР	22562	51.65	Монгол Ардын Нам
37		Баттогтохын ЧОЙЖИЛСҮРЭН	21378	48.94	Монгол Ардын Нам
38	16 дугаар тойрог	Ширнэнбаньдын АДЬШАА	22549	52.30	Ардчилсан Нам
39		Бөхчулууны ПҮРЭВДОРЖ	18578	43.09	Ардчилсан Нам
40		Сандагийн БЯМБАЦОГТ	18464	42.83	Монгол Ардын Нам
41	17 дугаар тойрог	Цэрэнпилийн ДАВААСҮРЭН	33783	54.08	Монгол Ардын Нам
42		Лхагвын МӨНХБААТАР	29351	46.98	Монгол Ардын Нам
43		Лувсанцэрэнгийн ЭНХ-АМГАЛАН	27931	44.71	Монгол Ардын Нам
44	18 дугаар тойрог	Ухнаагийн ХҮРЭЛСҮХ	25356	71.01	Монгол Ардын Нам
45		Лувсаннамсрайн ОЮУН-ЭРДЭНЭ	25169	70.48	Монгол Ардын Нам
46		Бадмаанямбуугийн БАТ-ЭРДЭНЭ	19887	55.69	Монгол Ардын Нам
47	19 дүгээр тойрог	Болдын ЖАВХЛАН	24026	53.28	Монгол Ардын Нам

48		Гонгорын ДАМДИННЯМ	22347	49.56	Монгол Ардын Нам
49		Баагаагийн БАТТӨМӨР	19824	43.96	Монгол Ардын Нам
50	20 дугаар тойрог	Дамбын БАТЛУТ	22621	49.52	Монгол Ардын Нам
51		Норовын АЛТАНХУЯГ	19595	42.90	Бие даан нэр дэвшигч
52		Сайнхүүгийн ГАНБААТАР	17034	37.29	"ТА БИДНИЙ ЭВСЭЛ" /МАХН- ИЗНН-МУНН/
53	21 дүгээр тойрог	Сайнбуянгийн АМАРСАЙХАН	21969	68.66	Монгол Ардын Нам
54		Цэндийн САНДАГ-ОЧИР	15576	48.68	Монгол Ардын Нам
55	22 дугаар тойрог	Баттөмөрийн ЭНХБАЯР	36364	45.08	Монгол Ардын Нам
56		Батсүхийн САРАНЧИМЭГ	25228	31.28	Монгол Ардын Нам
57	23 дугаар тойрог	Жигжидсүрэнгийн ЧИНБҮРЭН	41004	52.58	Монгол Ардын Нам
58		Хүрэлбаатарын БУЛГАНТУЯА	35472	45.49	Монгол Ардын Нам
59		Энхтайваны БАТ-АМГАЛАН	30870	39.59	Монгол Ардын Нам
60	24 дүгээр тойрог	Дамдины ЦОГТБААТАР	25333	39.43	Монгол Ардын Нам
61		Цэндийн МӨНХ-ОРГИЛ	23637	36.79	Монгол Ардын Нам
62		Цэрэнжамцын МӨНХЦЭЦЭГ	20584	32.04	Монгол Ардын Нам
63	25 дугаар тойрог	Төмөрбаатарын АЮУРСАЙХАН	33356	48.28	Монгол Ардын Нам
64		Мөнхөөгийн ОЮУНЧИМЭГ	27339	39.57	Монгол Ардын Нам
65		Жамьянхорлоогийн СҮХБААТАР	23365	33.82	Монгол Ардын Нам
66	26 дугаар тойрог	Хассуурийн ГАНХУЯГ	50073	48.27	Монгол Ардын Нам

67		Жамбалын ГАНБААТАР	48624	46.87	Монгол Ардын Нам
68		Салдангийн ОДОНТУЯА	27143	26.16	Ардчилсан Нам
69	27 дугаар тойрог	Хишгээгийн НЯМБААТАР	32962	56.65	Монгол Ардын Нам
70		Бадарчийн ЖАРГАЛМАА	24867	42.74	Монгол Ардын Нам
71	28 дугаар тойрог	Ням-Осорын УЧРАЛ	53651	65.54	Монгол Ардын Нам
72		Долгорсүрэнгийн СУМЪЯАБАЗАР	36785	44.94	Монгол Ардын Нам
73		Пүрэв-Очирын АНУЖИН	32031	39.13	Монгол Ардын Нам
74	29 дүгээр тойрог	Ганибалын АМАРТҮВШИН	37476	42.11	Монгол Ардын Нам
75		Даваажанцангийн САРАНГЭРЭЛ	37457	42.09	Монгол Ардын Нам
76		Тогмидын ДОРЖХАНД	24449	27.47	"ЗӨВ ХҮН ЭЛЕКТОРАТ" ЭВСЭЛ